

Sygn. akt I ACa 372/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 4 października 2016 r.

Sąd Apelacyjny w Łodzi I Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący: SSA Jolanta Grzegorzczak

Sędziowie: SA Alicja Myszkowska SA Dariusz Limiera (spr .)

Protokolant: st. sekr. sąd. Katarzyna Olejniczak

po rozpoznaniu w dniu 4 października 2016 r. w Łodzi na rozprawie

sprawy z powództwa **K. B.**

przeciwko **J. K.**

o ustalenie prawa do grobu

na skutek apelacji pozwanej

od wyroku Sądu Okręgowego w Łodzi

z dnia 18 grudnia 2015 r. sygn. akt II C 1164/14

1. **oddala apelację;**

2. **zasądza od J. K. na rzecz K. B. kwotę 270 (dwieście siedemdziesiąt) zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu apelacyjnym.**

Sygn. akt I ACa 372/16

UZASADNIENIE

Zaskarżonym wyrokiem z 18 grudnia 2015 roku Sąd Okręgowy w Łodzi

w sprawie z powództwa K. B. przeciwko J. K. o ochronę dóbr osobistych ustalił, że powódce K. B. przysługuje prawo do dysponowania grobem murowanym, zlokalizowanym na Cmentarzu Rzymskokatolickim pod wezwaniem Świętego W. w Ł. ul. (...)

w kwaterze 52, linia 14 nr 18 i jest ona jedynym dysponentem tego grobu oraz zasądził od pozwanej na rzecz powódki kwotę 977 złotych, w tym kwotę 600 złotych tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego.

Wydając powyższe rozstrzygnięcie Sąd Okręgowy ustalił, że w spornym grobie znajdującym się na terenie Cmentarza Rzymskokatolickiego pod wezwaniem św. W. w Ł. przy ulicy (...) w kwaterze 52, linia 14, numer 18 zostały pochowane szczątki babki stron J. L., w 1962 roku szczątki córki powódki J. B. (1), w 1974 roku szczątki matki stron H. B. (1). Strony są siostrami.

W 1974 roku formalnościami pogrzebowymi związanymi z pochowaniem H. B. (1) zajmował się ojciec stron J. B. (2). J. B. (2) pochowany jest w grobie obok.

W 1974 roku grobem dysponowała powódka, bowiem matka przekazała jej dokumenty związane z pomnikiem.

W latach osiemdziesiątych K. B. wyjechała do Stanów Zjednoczonych. W 1990 roku przesyłała pieniądze na budowę pomnika, w którym pochowane jest jej dziecko. Powódka sfinansowała także budowę pomnika ojca.

W czerwcu 1994 roku pozwana zajmowała się formalnościami związanymi z pochowaniem ojca stron, uiściła opłatę za pochowanie zwłok. Zgodnie z regulaminem cmentarza pozwana przejęła prawo do dysponowania wszystkimi grobami, jakimi za życia dysponował zmarły J. B. (2). 15 października 1994 roku pozwana dokonała powtórnie opłaty grobu H. B. (1) na kolejnych 20 lat. Pieniądze na uiszczenie w/w opłaty przekazała powódka.

W trakcie pobytu powódki za granicą pomnikami opiekowała się pozwana. K. B. przysyłała pieniądze na utrzymanie spornego grobu, zakup kwiatów, mszę świętą. Pieniądze były przekazywane przelewem na konkretny cel.

Pozwana była upoważniona przez powódkę do dysponowania jej emeryturą, którą otrzymywała w Polsce. Z pieniędzy tych pozwana miała regulować opłaty związane z utrzymaniem mieszkania powódki w Polsce i opiekować się grobami.

21 listopada 2014 roku J. K. uiściła opłatę za odnowienie dzierżawy spornego grobu.

Pozwana nie chciała zwrócić powódce dokumentów wskazujących na to, że K. B. jest dysponentką spornego grobu i nie chciała również, aby powódka była pochowana w tym grobie.

Po powrocie do Polski powódka co tydzień odwiedzała dwa groby, obecnie opiekuje się tylko spornym grobem.

Pozwana także odwiedza grób, w którym pochowana jest jej babka i matka.

Powódka chodzi na grób w soboty, a pozwana w niedziele. Każda ze stron kwiaty przez siebie przyniesione wkłada do wazonu w miejsce przyniesionych wcześniej przez jedną z siostr i przekłada je na sąsiedni pomnik.

Obecnie J. K. zgadza się na pochowanie powódki w spornym grobie.

Pozwana dysponuje trzema grobami, w tym na cmentarzu (...)

Strony pozostawały w konflikcie do 1996 roku. W 2014 roku siostry ponownie się pokłóciły.

W piśmie z dnia 14 maja 2014 roku powódka wezwała pozwaną do zwrotu kwitu do spornego grobu w terminie do 30 maja 2014 roku.

W tak ustalonym stanie faktycznym spawu Sąd Okręgowy uznał roszczenie powódki jest uzasadnione.

Sąd stwierdził, że w rozpoznawanej sprawie sporem objęty jest problem niemajątkowego prawa do dysponowania grobem, w którym pochowane zostały babka stron J. L., matka stron H. B. (1) oraz córka powódki J. B. (1).

Uwzględniając wykładnię pojęcia „prawa do grobu” na gruncie przytoczonego orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz treść art. 23 k.c. w zw. art. 7 ust 2 i 10 ust 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych, Sąd orzekający uznał, że skoro w spornym grobie oprócz babki i matki stron pochowana jest również córka powódki, to K. B. przysługuje silniejsze uprawnienie do kultywowania pamięci pochowanych w tym grobie zmarłych i decydowania o losie ich grobu niż pozwanej, szczególnie, że w grobie tym spoczywa także dziecko powódki. Sąd twierdził nadto, że K. B. ma interes prawny w ustaleniu, że prawo jej przysługuje, bowiem pomiędzy stronami istnieje długotrwały konflikt, zaznaczając, że w toku niniejszego postępowania J. K. wyraziła zgodę na pochowanie powódki w spornym grobie, to jednak wcześniej pozwana nie chciała zwrócić powódce dokumentów wskazujących na to, że K. B. jest dysponentką grobu i nie chciała, aby powódka była pochowana w tym grobie.

O kosztach procesu Sąd orzekł na podstawie art. 98 k.p.c.

Powyższe orzeczenie zaskarżyła apelacją pozwana zarzucając:

1. Naruszenie przepisów prawa procesowego, które miały istotny wpływ na treść rozstrzygnięcia tj.:

a. art. 189 kpc poprzez przyjęcie, iż powódka miała interes prawny w ustaleniu istnienia stosunku prawnego, podczas gdy z treści pozwu żądanie takie w sposób bezpośredni - ani nawet pośredni - nie wynika, ponadto uprawnienie Powódki do współdecydowania o grobie jest określone w przepisach ustawy z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych

b. art. 127 w zw. z 187 § 1 w zw. z art. 217 § 2 kpc poprzez dopuszczenie dowodu z przesłuchania świadka H. B. (2), podczas gdy Powódka - reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika - nie zgłosiła w pozwie żadnych wniosków dowodowych.

c. art. 233 § 1 kpc poprzez dowolną, a nie swobodną oraz poprzez fragmentaryczną, a nie wszechstronną ocenę, materiału dowodowego, co skutkowało przyjęciem przez Sąd, iż środki pieniężne przeznaczone na opłaty związane z utrzymaniem kwatery pochodziły od powódki,

d. art. 328 § 2 kpc poprzez nie wskazanie w uzasadnieniu wyroku przyczyn, dla których określonym dowodom Sąd odmówił wiarygodności i mocy dowodowej, oraz poprzez nie wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku z przytoczeniem przepisów prawa.

2. Naruszenie prawa materialnego, tj.

a. art. 7 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych poprzez jego zastosowanie w sytuacji, gdy z chwilą złożenia ciała w grobie, uprawnienia osobiste dominują nad uprawnieniami wynikającymi z umowy zawartej z zarządem cmentarza,

b. art. 8 ust. 4 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych poprzez przyjęcie, iż powódka jest jedyną dysponentką grobu, podczas gdy prawo to służy nie tylko osobie, która nabyła prawo pochówku, ale również jej bliskim, to jest małżonkowi, wstępnym, zstępnym, rodzeństwu i przysposobionym,

a. art. 24 § 1 kc poprzez jego zastosowanie, podczas gdy w toku postępowania nie wykazano, iż dobro osobiste powódki zostało zagrożone oraz poprzez pozbawienie pozwanej prawa dysponowania grobem, podczas gdy przepis ten stanowi, iż ten czyje dobro osobiste zostało zagrożone może żądać zaniechania tego działania, oraz ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie.

Wskazując na powyższe zarzuty apelantka wniosła o zmianę wyroku poprzez oddalenie powództwa w całości oraz zasądzenie na rzecz pozwanej kosztów postępowania sądowego, w tym kosztów zastępstwa radcowskiego w obu instancjach według norm prawem przepisanych.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja pozwanej nie zasługuje na uwzględnienie.

W ocenie Sądu Apelacyjnego Sąd I instancji w sposób prawidłowy zgromadził w sprawie materiał dowodowy i w dalszej kolejności dokonał właściwej jego oceny.

Rozważając zarzuty apelacji w zakresie naruszenia prawa procesowego stwierdzenia wymaga, że trafnie podniósł apelujący, iż Sąd Okręgowy pominął w pisemnych motywach rozstrzygnięcia wskazania dowodów, które uznał za wiarygodne, a którym to dowodom tej wiarygodności odmówił. Jednakże dokonując przedmiotowych ustaleń Sąd Okręgowy wskazał dokładnie na których

dowodach oparł poszczególne ustalenia faktyczne, które po analizie materiału dowodowego Sąd Apelacyjny w pełni akceptuje i przyjmuje za własne. Niezasadne są także zarzuty naruszenia art. 217 § 2 k.p.c., które wprost wskazują na możliwość uwzględnienia wniosków dowodowych, których strona nie zgłosiła z zachowaniem wymogów prekluzji dowodowej. Do takich okoliczności należy przede wszystkim brak winy strony, wyjątkowe okoliczności sprawy, a także taki stan postępowania,

w którym uwzględnienie spóźnionych twierdzeń i dowodów nie spowoduje zwłoki

w rozpoznaniu sprawy. Ustawodawca dostrzega, że realizacja wymagania koncentracji dowodów nie może iść tak daleko, aby nakładać na strony obowiązek przewidzenia wszystkich możliwych wariantów przebiegu sprawy i by na tę ewentualność formułować w pozwie czy odpowiedzi na pozew wszelkie twierdzenia, wnioski i zarzuty, które mogłyby mieć zastosowanie jedynie w prawdopodobnym jej przebiegu. Taki wymóg byłby nieracjonalny i odczytanie takiej jego treści z art. 127 w zw. z 187 § 1 w zw. z art. 217 § 2 k.p.c. jest nieuzasadnione. W rezultacie o braku winy strony w zakresie powołania dowodów we właściwym czasie można mówić zwłaszcza wtedy, gdy potrzeba wykazania określonych faktów ujawniła się dopiero później. Chodzi tu o potrzebę powołania dowodów, która, mimo starannego prowadzenia sprawy przez strony, może pojawić się w toku dynamicznie przebiegającego procesu później, aniżeli w pozwie czy, odpowiednio, w odpowiedzi na pozew. O tym, czy zaistniała potrzeba późniejszego zgłoszenia wniosków dowodowych, decydują okoliczności i uwarunkowania związane z tokiem konkretnej sprawy, a przepisy o prekluzji dowodowej nie mogą być stosowane w sposób formalistyczny kosztem możliwości merytorycznego rozpoznania sprawy. Sąd powinien więc dokonać pogłębionej analizy dowodów zgłoszonych w pozwie

w powiązaniu z treścią zgłoszonego żądania i dopiero na jej podstawie skonstatować, czy później zgłoszone dowody zostały zaoferowane przynajmniej implícite w określonym przez ustawę terminie prekluzyjnym (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lipca 2008 r., sygn. akt III CSK 65/08, LEX nr 448045). Przy wykładni powyższych przepisów nie można pominąć, że wszelkie ograniczenia praw procesowych strony, rzutujące na możliwość udowodnienia przez nią dochodzonego roszczenia czy kreowanej obrony, a w konsekwencji uzyskania wyroku sądowego realizującego jej prawa podmiotowe, powinny być wykładane ściśle, jako wyjątki od ogólnej zasady wyrażonej w art. 217 § 1 k.p.c., zezwalającej na przedstawianie dowodów aż do zamknięcia rozprawy.

Przekładając powyższe rozważania na grunt rozpoznawanej sprawy uznać należy, że powódka w chwili wytoczenia pozwu nie знаła stanowiska pozwanej,

w zakresie w jakim odmawiała ona wydania jej kwitu do spornego grobu. Ostatecznie w toku rozprawy pozwana zakwestionowała okoliczności związane

z przekazywaniem jej pieniędzy na opiekę na spornym grobem i wskazywała, że to ona uiszczała opłaty. Okoliczności te wbrew stanowisku strony pozwanej zostały prawidłowo ustalone przez Sąd Okręgowy bowiem wynika z nich, że pozwana faktycznie uiszczała opłaty za sporny grób w 94 r. jak i za odnowienie jego dzierżawy

w roku 2014, to jednak pieniądze na ten cel otrzymała od powódki. Okoliczności te wynikają z materiału dowodowego, w tym zeznań powołanych w sprawie świadków

i pozwanej ale także z załączonych do akt sprawy przelewów jakie powódka wysyłała pozwanej na opiekę nad spornym grobem. Dokumenty złożone na rozprawie w dniu 17 lutego 2015 roku (k.50) nie zostały wprawdzie uwidocznione w materiale dowodowym jaki posłużył Sądowi Okręgowemu do poczynienia przedmiotowych ustaleń faktycznych, to jednak nie ulega wątpliwości, że dowód ten wzmacnia prawidłowość kwestionowanych przez apelanta okoliczności i wymaga tym samym uzupełnienia, do którego uprawniony jest Sąd Apelacyjny jako sąd nie tylko kontrolny, ale i merytoryczny. Trudno w takiej sytuacji uznać, że złożenie wniosków dowodowych, które dążyły do wykazania kwestionowanych przez pozwaną okoliczności było spóźnione. Dotyczy to także powołania świadka H. B. (2), którego potrzeba powołania wynikała po braku akceptacji pozwanej ugody między stronami mocą której pozwana wyraziłaby zgodę na pochówek powódki

w spornym grobie.

W kontekście powyższych uwag należy stwierdzić, że wbrew twierdzeniom apelującego, w okolicznościach rozpoznawanej sprawy Sąd pierwszej instancji dokonał prawidłowych ustaleń faktycznych w oparciu o całość zebranego materiału dowodowego i nie naruszył przy tym dyspozycji art. 233 § 1 k.p.c. Przeprowadzona przez Sąd

Okręgowy ocena materiału dowodowego jest w całości logiczna i zgodna z zasadami doświadczenia życiowego, zaś podniesione w tym zakresie w apelacji zarzuty stanowią w istocie jedynie nieuzasadnioną polemikę z akceptowanymi przez Sąd drugiej instancji ustaleniami Sądu pierwszej instancji.

Niezasadne okazały się zawarte w apelacji zarzuty dotyczące naruszenia przepisu art. 189 k.p.c. poprzez przyjęcie, że powódka nie posiada interesu prawnego w żądaniu ustalenia prawa do dysponowania grobem. Przepis art. 189 k.p.c. przewidujący dopuszczalność powództw o ustalenie istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego jest materialno prawną podstawą takich powództw. Zgodnie z tym przepisem przesłanką decydującą o możliwości skorzystania z takiej formy powództwa jest istnienie interesu prawnego po stronie powoda w domaganiu się ustalenia prawa lub stosunku prawnego. Interes prawny jest więc materialnoprawną przesłanką powództwa o ustalenie i stanowi kryterium wyboru tej formy powództwa.

Do przyjęcia, że interes prawny istnieje, wystarczające jest to, że wyrok usunie mającą charakter obiektywny niepewność stanu prawnego. To obiektywne podejście można uzupełnić o element subiektywny wyrażający się w przekonaniu powoda o potrzebie udzielenia mu ochrony prawnej w tej właśnie formie, jeżeli przekonanie to ma oparcie w obiektywnie istniejących okolicznościach.

Sąd Okręgowy szeroko omówił w uzasadnieniu wyroku charakter prawa do grobu wskazując na jego wymiar majątkowy ale i przede wszystkim osobisty – niemajątkowy, do którego zalicza się przede wszystkim pochowanie po śmierci zwłok uprawnionego w wybranym przez niego miejscu w grobie jednoosobowym lub wieloosobowym rodzinnym, obok zwłok osób mu bliskich oraz kult pamięci zmarłych, który polega na przysługujących człowiekowi różnych wolnościach, wypływających ze sfery uczuć i odczuć odnoszącej się do postaci osoby zmarłej, okazywania szacunku dla wspomnień i pamięci o niej, urządzenia pogrzebu oraz grobowca i decydowania o jego wystroju, załatwiania spraw z zarządem cmentarza, ochronie przed naruszeniami, składania wieńców, palenia zniczy, decydowania lub współdecydowania o przeznaczeniu wolnych miejsc w grobowcu dla pochowania dalszych zmarłych itp. Wszystkie te uprawnienia stanowią jedno dobro osobiste tj. kult pamięci osoby zmarłej. Przedmiotem ochrony prawnej jest w tym wypadku prawo do sprawowania kultu osoby zmarłej, natomiast przesłanką tej ochrony jest naruszenie dobra osobistego podmiotu tego prawa. Elementy osobiste prawa do grobu mają charakter przeważający i są związane z określoną osobą

Do dóbr osobistych określanych jako kult pamięci zmarłych należy również prawo do pochowania w przyszłości własnych zwłok w wybranym przez siebie miejscu, w szczególności w bezpośrednim sąsiedztwie grobu bliskich osób. Powyższy pogląd przyjął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 lutego 1979 r. I CR 25/79 (OSNC 1979/10 poz. 195), i z dnia 7 listopada 2002 r. II CKN 980/2000 (OSNC 2004/3 poz. 42). W tej sprawie w spornym grobie spoczywają osoby najbliższe dla pozwanej i powódki – matka i babka, a także córka powódki. Powodem, dla którego powódka wytoczyła przedmiotowe powództwo, była przede wszystkim obawa, że pozwana nie pozwoli na pochowanie jej w przedmiotowym grobie. Strony są w wieloletnim konflikcie, a pozwana zmienia swoje stanowisko w przedmiocie przyszłego pochówku siostry. W toku niniejszego postępowania pozwana nie wyrażała zgody na pochówek siostry w spornym grobie, zmieniając zdanie pod koniec procesu. Zachowanie siostry powódki wskazuje zatem, że jej zdanie w przedmiotowym zakresie nie jest jednoznaczne i – jak się wydaje – zależne od natężenia konfliktu między siostrami. Poza tym sam fakt negocjowania okoliczności związanych z przekazywaniem pieniędzy na opiekę nad spornym grobem i brak zgody na oddanie kwitu nie pozwala na uznanie, aby deklaracje pozwanej były wystarczające do zrealizowania prośby powódki, a w istocie skorzystania z przysługującego jej uprawnienia wynikającego wprost z art. 8 ust 4 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych. (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 2126 z późn. zm.). Poza tym art. 7 ust. 2 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych nie reguluje bowiem stosunków pomiędzy osobami bliskimi osoby zmarłej. Prawidłowa wykładnia tego przepisu, z dziedziny prawa publicznego, prowadzi do wniosku, że złożenie zastrzeżenia i uiszczenie opłaty po upływie dwudziestu lat od poprzedniego pochówku skutkuje nabyciem prawa do wykorzystania miejsca, które to prawo pozostaje wiążące tylko w stosunku do zarządcy cmentarza. Nabyte prawo wyraża się więc tylko możliwością

domagania się niesprzeciwiania się przez zarządcę wykonaniu kolejnego pochówku oraz niesprzeciwiania się stanowi powstałemu

w wyniku tej czynności, a zatem czynności te zapobiegają wygaśnięciu prawa do grobu. Dokonana przez pozwaną opłata nie zapewni jej wyłączność decyzji co do pochowania w tym grobie konkretnych osób. Przepis nie zawiera bowiem stwierdzenia, że osoba dokonująca opłat staje się dysponentem grobu, sens przepisu, jak przedstawiono, sprowadza się do uniemożliwienia zarządcy cmentarza rozporządzenia grobem przez kolejnych 20 lat. Nabyte przez złożenie zastrzeżenia

i przez dokonanie opłaty za pochowanie zwłok prawo nie daje swobody decyzji czy

i kto powinien być pochowany. To uprawnienie pozostaje wspólne dla osób bliskich zmarłego, wynika bowiem z własnego prawa osobistego każdej z tych osób. W tym przypadku jednak ochroną objęte jest prawo powódki do własnego pochówku

w grobie, w którym są złożone najbliższe jej osoby w tym córka, które to prawo – należące do szerokiego katalogu dóbr osobistych z art. 23 kc. w wyniku deklaracji pozwanej jest zagrożone i wymaga stosownej ochrony przewidzianej w art. 24 kc.

W pełni uprawnione było zatem przyjęcie przez Sąd Okręgowy,

że w okolicznościach niniejszej sprawy K. B. ma interes prawny

w ustaleniu, że przysługuje jej prawo do dysponowania spornym grobem, tym bardziej w obliczu konfliktu między siostrami i przy jednoczesnym zauważeniu,

że pozwana posiada już prawo do dysponowania trzeba grobami w tym grobu po ojcu stron.

W świetle powyższego zarzuty naruszenia przepisów prawa materialnego okazały się również niezasadne.

W tym stanie rzeczy Sąd Apelacyjny, na podstawie art. 385 k.p.c., orzekł jak w punkcie pierwszym wyroku.

O kosztach postępowania apelacyjnego orzeczono zgodnie z zasadą odpowiedzialności za wynik postępowania tj. art. 98 § 1 kpc w zw. z art. 391 § 1 kpc w zw. z art. 108 § 1 kpc oraz § 11 ust 1 pkt 2 w zw. z § 13 ust 1 pkt 2 rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu. (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 461 z późn. zm.).